

Το 13ο Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο ταξιδεύει στη Σητεία, 09-10.09.2023

Εισηγητές και Περιλήψεις

με βάση το πρόγραμμα

Driessen Jan

Καθηγητής Ελληνικής Αρχαιολογίας, Université Catholique de Louvain, Βέλγιο

Πρώην Διευθυντής Βελγικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών

Επανάσταση; Οι ανθρωπογενείς καταστροφές στη Μινωική Κρήτη και η μοίρα του Κούρου του Παλαίικαστρου

Οι καταστροφές είναι διαχρονικές, εξ' ου και δεν υπάρχει τίποτα που να αγαπούν οι αρχαιολόγοι περισσότερο από τα στρώματα καταστροφής, καθώς αυτά συνήθως συνοψίζουν άριστα χρονολογικές ακολουθίες και κεραμικές τυπολογίες. Ωστόσο, συχνά είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς μεταξύ των στρωματογραφικών οριζόντων που αντιστοιχούν σε φυσικές καταστροφές και αυτών που προκλήθηκαν από ανθρωπογενείς καταστροφές, παρόλο που η λεπτομερής εξέταση των αρχαιολογικών δεδομένων κανονικά επιτρέπει τον εντοπισμό των διαφορετικών επεισοδίων που εμπλέκονται και συνεπιδρούν σε μια καταστροφή.

Στην αρχαιολογία του Αιγαίου εν γένει, και ειδικότερα στην κρητική αρχαιολογία, οι σεισμοί –ακόμα και τα τσουνάμι– αποτελούν τους συνήθεις υπόπτους για την ερμηνεία εκτεταμένων στρωμάτων καταστροφής, ενώ μικρότερη έμφαση δίνεται στις ανθρωπογενείς καταστροφές μετά από συρράξεις (M.S. Hood, B. Molloy, A. Peatfield, H. Whittaker, M. Wiener). Τα ίχνη καταστροφών από πυρκαγιές, οι ενδείξεις λεηλασίας και η παρουσία ανθρωπινων λείψανων σε τέτοιου χαρακτήρα στρώματα («Ε.Τ.»), αν εξεταστούν μεμονωμένα δεν αξιολογούνται ως αποδείξεις για να τεκμηριώσουν φαινόμενα ανθρωπογενών επελάσεων. Ωστόσο, η συνδυαστική παρουσία τους και ορισμένα ειδικά χαρακτηριστικά, όπως για παράδειγμα τα ίχνη μιας λεηλασίας που προηγείται της καταστροφής –και δεν έπεται, όπως αντικατοπτρίζεται σε ευδιάκριτες διαταράξεις των αρχαιολογικών στρωμάτων– θα ήταν δυνατό να ερμηνευθούν ως πρακτικές που θα συνόδευαν μια ανθρωπογενή καταστροφή. Εφόσον τέτοιες επιδρομές συχνά συνεπάγονται προσεκτικό σχεδιασμό, προετοιμασία και εκτέλεση, η ενδελεχής μελέτη του αποτελέσματός τους, του στρώματος καταστροφής, μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση των μεθόδων και των κινήτρων πίσω από τη βίαιη ισοπέδωση θέσεων και τις διαδικασίες που εμπλέκονται: πώς, ποιος και γιατί; Σε αυτό το άρθρο, θα παρουσιαστεί μια σύντομη ανασκόπηση των διαθέσιμων δεδομένων από την Κρήτη της Εποχής του Χαλκού με ιδιαίτερη έμφαση στις περιόδους που θεωρούνται καταλυτικές για τις ιστορικές εξελίξεις που έλαβαν χώρα στο νησί: Την Πρωτομινωική ΙΙΒ, την Μεσομινωική ΙΙΒ, την Υστερομινωική ΙΒ και την καταστροφή του ανακτόρου της Κνωσού.

Jeffrey Soles

Συνδιευθυντής Ελληνοαμερικανικών Ανασκαφών στο Μόχλος

Ομότιμος Καθηγητής Κλασικών Σπουδών και Αρχαιολογίας, University of North Carolina, Greensboro, ΗΠΑ

Οι Ελληνοαμερικανικές ανασκαφές του Μόχλου Σητείας: Ένα μινωικό υδρευτικό σύστημα

Στη μνήμη του Κωστή Δαβάρια, 1933-2021

Οι ελληνοαμερικανικές ανασκαφές στο Μόχλο οι οποίες άρχισαν το 1989 έχουν αποκαλύψει μια νεοανακτορική μινωική πόλη με πολλά διαφορετικά κτίρια στα οποία περιλαμβάνονται περίπου 20 στίπια, πολλά εργαστήρια, μια αποθήκη, ένα πανδοχείο για επισκέπτες, ένα τελετουργικό κτίριο και πολλά μικρά δημόσια ιερά. Κατά τις ανασκαφές του 2021-2022 αποκαλύφθηκε το μοναδικό στοιχείο που έλειπε από μια σωστή μινωική πόλη, ένα κτίριο που την τροφοδοτούσε με βρόχινο νερό. Οι ανασκαφές αποκάλυψαν αυτό το κτίριο το καλοκαίρι του 2021, αλλά το καλοκαίρι του 2022 διαπιστώθηκε ότι το ίδιο κτίριο χρησιμοποιήθηκε για πολλά περισσότερα, κάτι που έκανε τη μινωική πόλη πλούσια.

Σφακιανάκης Δημήτρης

Αρχαιολόγος, Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου

Ακρορεινή λατρεία σε περιόδους κρίσης: η περίπτωση των πήλινων ανθρωπόμορφων ειδωλίων από το Χαμέζι

Τα τρία ευμεγέθη, πήλινα, ανθρωπόμορφα ειδώλια, καθώς και τα ελάχιστα θραύσματα άλλων ειδωλίων ανθρωπίνων μορφών που βρέθηκαν στις αρχές του 20ού αι. στον λόφο «Σουβλωτό Μουρί», στα περίχωρα του χωριού Χαμέζι Σητείας, αποτελούν μέχρι σήμερα αναμφισβήτητο τεκμήριο των κατακτήσεων της μινωικής ανθρωπομορφικής πλαστικής σε πηλό, στην καμπή μεταξύ των Προανακτορικών και των Παλαιοανακτορικών χρόνων (MMI). Η υψηλή χρονολόγηση των ειδωλίων από το Χαμέζι αποτελούσε ανέκαθεν μια βεβιασμένη προσπάθεια να εναρμονιστούν τα ειδωλοπλαστικά ευρήματα της θέσης με την Προανακτορική «ελλειψοειδή οικία», η οποία αναπτύχθηκε περιμετρικά της οξείας κορυφής του λόφου. Παράλληλα, τα αντίστοιχα ακρορεινά δείγματα από άλλες θέσεις, κατά την παράδοση που διαμόρφωσε το ελλειμματικό λόγω της πρωιμότητάς του δείγμα του εισηγητή των ακρορεινών κατηγοριών στη μινωική αρχαιολογία, του J. L. Myres, με την ανασκαφή του Πετσοφά (Απρίλιος 1903), παγίωσαν μια αντίληψη σύμφωνα με την οποία η ακμή των επονομαζόμενων «ιερών κορυφής» θα πρέπει να αναχθεί στους αιώνες της μετάβασης από τους Προανακτορικούς στους Παλαιοανακτορικούς χρόνους. Η μεταγενέστερη έρευνα ισορρόπησε στην αντίληψη ότι η ακρορεινή λατρεία στην Κρήτη, και κατά συνέπεια η σκευή τούτων των απόμακρων, εξωοικιστικών λατρευτικών θέσεων, αποτελεί ένα Παλαιοανακτορικό φαινόμενο, γεγονός που καθόρισε και το χρονολογικό πλαίσιο της ακρορεινής ανθρωπομορφικής ειδωλοπλαστικής σε πηλό.

Ωστόσο τα ίδια τα ειδώλια από το Χαμέζι, και πιο συγκεκριμένα τα εικονιστικά χαρακτηριστικά τους (φυσικά χαρακτηριστικά, χειρονομίες, φερόμενα στοιχεία σώματος) και η εν γένει τεχνοτροπία τους, παρουσιάζουν μια καταφανή «παραφωνία» σε σχέση με τα καλά τεκμηριωμένα δείγματα της ανθρωπόμορφης ειδωλοπλαστικής, τα οποία έρχονται κατά καιρούς στο φως και χρονολογούνται στις πρώιμες MM φάσεις. Ισχυρότατο, επιπλέον, επιχείρημα για μια αναθεώρηση της χρονολόγησης των εν λόγω ειδωλίων, αλλά ανεπίτρεπτα υποβαθμισμένο κατά τις αρχικές εκτιμήσεις, είναι τα ανεπαρκή μεν (λόγω της πρωιμότητας της ανασκαφής) αλλά αρκετά κατατοπιστικά για την εποχή τους ανασκαφικά δεδομένα που συνθέτει ο Στέφανος Ξανθουδίδης (1901), τα οποία τεκμηριώνουν επαρκώς την αβίαστη υπόθεση ότι πρόκειται για πλαστικά έργα υστερότερων χρόνων σε σχέση με την «ελλειπτική οικία».

Η εκ νέου πραγμάτευση των διά ζώσης εντυπώσεων του αρχικού ανασκαφέα της θέσης καθίσταται αναγκαία, εφόσον εκείνα τα ανασκαφικά δεδομένα εναρμονίζονται πλήρως με την ανανεωμένη θεώρηση που αφορά την τεχνοτροπική και εικονογραφική ιδιαιτερότητα των ειδωλίων από το Χαμέζι. Μια πιθανή αναθεώρηση της χρονολόγησης των ειδωλίων αυτών προκαλεί, επιπλέον, εύλογα ερωτηματικά για τη λειτουργική φύση τους στον συγκεκριμένο χώρο εύρεσης: Είναι δυνατόν να ανιχνευθεί «ανακατάληψη» του «παλαιού εγκαταλειμμένου ερειπιώνα» της Προανακτορικής οικίας, σε μια υστερότερη εποχή, καθώς και στο πλαίσιο κάποιας πιθανής προγονικής λατρείας, ή καλύτερα στο πλαίσιο της έκφρασης μιας «λατρείας της νοσταλγίας»; Η μελέτη αποσκοπεί στη συστηματική έκθεση των ενδείξεων εκείνων που συνηγορούν σε μια τέτοια πιθανότητα στον συγκεκριμένο ευρύτερο χώρο της «στειακής ενδοχώρας», καθώς και στο χρονολογικό πλαίσιο της «ενδιάμεσης περιόδου» μεταξύ των παλαιών και των νέων ανακτόρων (MM IIB- MM IIIA), σε μια δηλαδή περίοδο καταφανούς κρίσης και έντονων κοινωνικών αναστατώσεων και ζυμώσεων.

Μεταξία Τσιμπούλου

Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, Επίτιμη Διευθύντρια Υπουργείου Πολιτισμού, Διευθύντρια Ανασκαφών Πετρά Σητείας

Ασυνέχεια στο τέλος της ΠΜΙΙ στον οικισμό και το νεκροταφείο του Πετρά Σητείας

Οι ανασκαφές στους οικισμούς και τα νεκροταφεία του Πετρά Σητείας, από το 1985 και εξής, μας έχουν προσφέρει την εξαιρετικά σπάνια δυνατότητα παράλληλης έρευνας του τύπου των ζώντων και αυτού των νεκρών. Η παρούσα ανακοίνωση επικεντρώνεται στα δεδομένα από τον οικισμό στον Λόφο Ι και το νεκροταφείο στον Λόφο ΙΙ (Κεφάλαια) για την ΠΜΙΙ.

Την εποχή αυτή υπήρξε η πρώτη οργανωμένη κατοίκηση στον οικισμό (αν και δεν λείπει σποραδική παλαιότερη ανθρωπίνη παρουσία), τόσο στο πλάτωμα του ανακτόρου όσο και σε άλλους ανασκαμμένους τομείς στις πλαγιές του λόφου. Στο νεκροταφείο εξάλλου έχουν ανασκαφεί αρκετά ταφικά κτήρια της ΠΜΙΙ αλλά και ταφικές δομές, με ποικιλία στις κατόψεις και τις διαστάσεις, διαφορετικές ταφικές πρακτικές και, συχνά, με ιδιαίτερως πλούσια κτερίσματα. Τα ΠΜΙΙ ταφικά κτίσματα και οι ταφικές δομές καλύπτουν μεγάλο τμήμα της συνολικής έκτασης του νεκροταφείου. Ενδιαφέρον είναι ότι οι αρχιτεκτονικοί τύποι είναι λιγότεροι από αυτούς των επόμενων εποχών και οπωσδήποτε απλούστεροι, αν και δεν λείπουν διαφορές στο μέγεθος.

Στο τέλος της ΠΜΙΙ παρατηρείται εγκατάλειψη του οικισμού, χωρίς ένδειξη καταστροφής από φωτιά, αντίθετα με άλλους γνωστούς οικισμούς της Κρήτης. Στο νεκροταφείο παρατηρείται συνέχεια της χρήσης του χώρου, αλλά όχι και των ίδιων των κτισμάτων.

Η τύχη των ΠΜΙΙ ταφικών κτηρίων μετά το τέλος της χρήσης τους δεν είναι ίδια. Μερικά από αυτά, στο νότιο τμήμα του νεκροταφείου, καλύφθηκαν και ο χώρος τον οποίο κατελάμβαναν παρέμεινε ελεύθερος, χωρίς να θιγεί το περιεχόμενό τους. Ένα άλλο κτήριο στην ίδια περιοχή καλύφθηκε αφού άδειασε εντελώς, ενώ πάνω σε άλλα ταφικά κτήρια κτίστηκαν νέα στην ΠΜΙΙΙ, διαφορετικού μεγέθους και εν μέρει με διαφορετικές κατόψεις. Σε μια μόνον περίπτωση ένα ΠΜΙΙ ταφικό κτήριο ενσωματώθηκε σε άλλο στην ΠΜΙΙΙ.

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται και αναλύονται τα δεδομένα των ανασκαφών –η στρωματογραφία, η αρχιτεκτονική και τα συνευρήματα–, και επιχειρείται να αποδειχθεί ότι και στον Πετρά, όπως και στην υπόλοιπη Κρήτη, παρατηρείται ρήξη και μερική τουλάχιστον ασυνέχεια, τόσο στο οικιστικό όσο και στο ταφικό περιβάλλον στο τέλος της ΠΜΙΙ.

Κιορπέ Σωτηρία,¹ Τσιποπούλου Μεταξία²

¹ Υποψήφια Διδάκτωρ Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

² Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, Επίτιμη Διευθύντρια Υπουργείου Πολιτισμού, Διευθύντρια Ανασκαφών Πετρά Σητείας

Αλλαγή και συνέχεια στο Προανακτορικές και Παλαιοανακτορικές ταφικές πρακτικές: η περίπτωση του νεκροταφείου του Πετρά Σητείας

Το νεκροταφείο του Πετρά λειτούργησε από την Πρωτομινωική ΙΒ έως την Μεσομινωική ΙΙΒ, (περ. 2900-1750 π.Χ.), σε όλη τη διάρκεια της Προανακτορικής και της Παλαιοανακτορικής. Δεδομένου ότι ο Πετράς ήταν ανακτορική θέση, η παράλληλη μελέτη των περιοχών των ζώντων και αυτών των νεκρών προσφέρει μοναδική ευκαιρία μελέτης των αλλαγών των ταφικών πρακτικών παράλληλα με τις κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές. Είναι βέβαιο ότι το νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε από εξέχουσες κοινωνικές ομάδες, που συνδέονταν με την ανακτορική διοίκηση στην Παλαιοανακτορική περίοδο. Εκτός του Πετρά η συστηματική μελέτη ταφικών πρακτικών με βιοαρχαιολογική προσέγγιση έχει γίνει στο Σίσι, όπου υπάρχει πολύ μικρότερο νεκροταφείο. Στον Πετρά η μελέτη μας εστιάζει στην εξέταση θεμάτων ταφονομίας του νεκροταφείου και χωρικής κατανομής, αλλά και σχέσης των λειψάνων με τα κτερίσματα, τα άλλα υλικά, και τα οικολογικά στοιχεία. Στην Πρωτομινωική ΙΒ ως την Μεσομινωική ΙΙ Β (2900-1800 π.Χ.) τα ταφικά κτίρια χρησιμοποιήθηκαν παράλληλα με ταφικές δομές, λάκκους με επένδυση λίθων.

Παρατηρήθηκαν λίγες πρωτογενείς ταφές στο δάπεδο τάφων. Σε μερικές περιπτώσεις, τα σώματα είχαν υποστεί δευτερογενή μεταχείριση, στη διάρκεια ή στη συνέχεια της αποσύνθεσής, και επανατοποθετήθηκαν ως μη αρθρωμένα οστά και κρανία, ενώ άλλοι σκελετοί παρέμειναν στην αρχική τους θέση. Η επανατοποθέτηση γινόταν στον ίδιο τάφο, ή αλλού. Ανασκάφθηκαν λίγα Πρωτομινωικά ΙΙΙ-Μεσομινωικά ΙΙ ταφικά αγγεία τα οποία περιείχαν πρωτογενείς ταφές, ή επιλεγμένα οστά ενός ή περισσότερων ατόμων. Οι αποθέσεις γίνονταν συνήθως σε δάπεδα ταφικών κτιρίων ή ταφικών δομών.

Η ανακοίνωση επικεντρώνεται σε οκτώ ταφικές δομές κάτω από το Ταφικό Κτίριο 2, που δηλώνουν αλλαγές στην μεταχείριση των νεκρών: είναι σκαμμένες σε στρώμα μικρών λίθων και οικολογικών ευρημάτων, που έχουν κυλίσει από τον οικισμό της Τελικής Νεολιθικής και Πρωτομινωικής ΙΑ στα Νότια. Τα κτερίσματα ήταν πλούσια, κοσμήματα από πολύτιμα μέταλλα και ημιπολύτιμους λίθους, και σε μια περίπτωση ένα εγχειρίδιο (σπαθάκι). Δεν είχαν διαταχθεί, ούτε μετακινηθεί, παρά τη συνεχή χρήση του χώρου.

Μόνον μια ταφή είχε διαταραχθεί εξαιτίας της απόθεσης προσφορών στην Πρωτομινωική ΙΙΙ/Μεσομινωική ΙΑ, πράξη απόδοσης τιμής. Το γεγονός ότι όλες οι ταφές που βρέθηκαν σε αυτήν τη συγκεκριμένη περιοχή όπου κτίσθηκαν αργότερα το Ταφικό Κτίριο 2 και ο γειτονικός του Χώρος Τελετουργιών 1, ήταν εξαιρετικά πλούσιες, δείχνει τη σημασία του συγκεκριμένου χώρου για την κοινότητα του Πετρά, ή για ένα τμήμα αυτής, όπως δηλώνεται εξάλλου και από τη διαφορετική διαχείριση ταφών και πλούσιων κτερισμάτων. Αλλαγές αυτού του τύπου ερμηνεύονται συνήθως ως ρήξη μεταξύ κοινωνικών ομάδων, παραδόσεων, ή δοξασιών, ή, και, όπως στην περιπτωσή μας, ως σύνδεσμος με τον χώρο των προγόνων, με σκοπό τη συνέχιση των δεσμών της ομάδας που έκτισε αργότερα το Ταφικό Κτίριο 2. Αυτή η συνέχεια 1000 ετών δεν είναι υποχρεωτικά γενετική, αντίθετα, θα μπορούσε να σημαίνει ότι οι νεότεροι, που ανήκαν στο πιο επιφανές γένος του Πετρά, συνδεδεμένο με την ανακτορική διοίκηση, θέλησαν να ισχυροποιήσουν τη θέση τους, δηλώνοντας ότι είχαν ισχυρότατους προγόνους.

Ferrence Susan,¹ Giumlia-Mair Alessandra,² Betancourt Philip,³ Muhly James⁴

¹ Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, Διευθύντρια εκδόσεων, INSTAP Academic Press & Consulting Scholar, Mediterranean Section, Penn Museum, Philadelphia, ΗΠΑ

² Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, MSc.AGM-Archeoanalisi, Merano, Ιταλία

³ Ομότιμος Καθηγητής, Temple University, Philadelphia, ΗΠΑ

⁴ Ομότιμος Καθηγητής, University of Pennsylvania, Philadelphia, ΗΠΑ

Μια επανάσταση στη μεταλλουργία πριν από την ίδρυση των μινωικών ανακτόρων: Ιδιαίτερα παραδείγματα από το νεκροταφείο του Πετρά.

Η ανασκαφή του Προανακτορικού και Παλαιοανακτορικού νεκροταφείου του Πετρά συνεχίζει να προσφέρει συγκλονιστικές πληροφορίες σχετικές με την ανάπτυξη της μεταλλουργίας κατά την Πρώιμη και τη Μέση Εποχή του Χαλκού (2900-1700 π.Χ.). Πολλά τέχνηρα από την ταφική βραχοσκεπή και τα ταφικά κτίρια έχουν δείξει κατά την προσεκτική τους μελέτη και τις επιστημονικές αναλύσεις με φασματοσκόπιο ακτίνων Χ ότι η σύσταση των κραμάτων, αλλά και η επεξεργασία της επιφάνειας των αντικειμένων συμβάλλουν ουσιαστικά στην ανάπτυξη μιας εμφάνισης οπωσδήποτε δυναμικής και συχνά ακόμα και μαγικής. Η έρευνα εις βάθος των αντικειμένων αυτών αποκαλύπτει τις μοναδικές τεχνολογικές διαδικασίες, οι οποίες, με τη σειρά τους, επιτρέπουν μια λεπτομερέστερη και παλλόμενη ερμηνεία του Μινωικού πολιτισμού γενικά.

Οι νέες μεταλλουργικές τεχνικές περιελάμβαναν την κατασκευή κοσμημάτων, που απευθύνονταν στην άρχουσα τάξη (ελίτ), και εμφανίζονται για πρώτη φορά στην Κρήτη με την εισαγωγή αντικειμένων όπως το «κόσμημα των δύο αγκαλιασμένων βασιλέων», που ήρθε στο φως σε τάφο του Πετρά της Πρωτομινωικής ΙΙ (2600-2400 π.Χ.). Αυτό το αριστούργημα είναι ένα μικρό χρυσό εξάρτημα περιδεραίου με λεπτομερή και ρεαλιστική εικονογραφία δύο γονατιστών αγκαλιασμένων ανδρών. Αντιπροσωπεύει μια πολύ μεγάλη εξέλιξη στην τεχνική της χύτευσης με καλούπι από κερί, και είχε συνοδεύσει στον τάφο μια νεαρή γυναίκα, μαζί με, εκτός από πολλά ακόμα κοσμήματα κυρίως από ημιπολύτιμους λίθους, μια μικρή χρυσή χάνδρα, επίσης κατασκευασμένη σε καλούπι, που παριστάνει κεφαλή αιλουροειδούς. Η προσεκτική μελέτη αυτής της χάνδρας με πολύ ισχυρό μικροσκόπιο, έδειξε ότι η επιφάνειά της είναι διακοσμημένη με κηλίδες από ασήμι, που μας επιτρέπουν την ταύτιση του ζώου με πάνθηρα ή λεοπάρδαλη.

Προς το τέλος της Πρωτομινωικής περιόδου (2400-2200 π.Χ.), οι Κρητικοί μεταλλοτεχνίτες ήταν σε θέση να χρησιμοποιούν και οι ίδιοι σύνθετες τεχνικές. Καλά παραδείγματα είναι περίαπτα (φυλακτά) από ασήμι, σε σχήμα δακτυλίου ή και άγκυρας, τα οποία έχουν προέλθει από τη ταφική βραχοσκεπή του Πετρά. Αυτά περιέχουν υψηλό ποσοστό χαλκού στο κράμα τους, και θα φαίνονταν ρόδινα στο χρώμα μετά την χύτευσή τους. Για το λόγο αυτό είχαν ανάγκη την επεξεργασία της επιφάνειας με ισχυρά οξέα, ώστε να διαλυθούν τα ίχνη του χαλκού και έτσι να λάμπει περισσότερο το ασήμι.

Στην Μεσομινωική ΙΙ περίοδο οι μεταλλουργοί ήταν σε θέση να κατασκευάζουν εξαιρετικά σύνθετα κράματα. Ένα υπέροχο παράδειγμα είναι το «αστρικό δακτυλίδι» με τα σημεία της Κρητικής ιερογλυφικής μεταξύ των ακτίνων ενός οκτάκτινου αστεριού. Αυτό το ασημένιο σφραγιστικό δακτυλίδι δεν οξειδώνεται και αυτό οφείλεται στην εντελώς ασυνήθιστη σύνθεση, η οποία συνδυάζει ασήμι, χρυσό και αρσενικούχο χαλκό.

Ίσως εκ πρώτης όψεως αυτά τα μεταλλικά τέχνηρα από το νεκροταφείο του Πετρά δεν φανερώνουν όλο το ύψος της τέχνης των Μινωιτών μεταλλοτεχνιτών της Πρώιμης και της Μέσης Εποχής του Χαλκού. Μόνον η προσεκτική εξέταση με ισχυρό μικροσκόπιο και η χημική ανάλυση των στοιχείων πιστοποιούν την εξαιρετική ικανότητα και τεχνογνωσία των Σητειακών τεχνιτών.

Ισαακίδου Βαλασία¹, Μεταξία Τσιποπούλου²

¹ Μεταδιδακτορική ερευνήτρια Αρχαιοζωολογίας, ERC-EXPLO, School of Archaeology, University of Oxford, Ηνωμένο Βασίλειο

² Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, Επίτιμη Διευθύντρια Υπουργείου Πολιτισμού, Διευθύντρια Ανασκαφών Πετρά Σητείας

Το τέλος της αρχής ή η αρχή του τέλους: Τελετουργική MMIIA πράξη στο νεκροταφείο του Πετρά Σητείας

Η ανασκαφή των ετών 2019 και 2020 έφερε στο φως ένα τελετουργικό επεισόδιο χρονολογημένο στην MMIIA, στον χώρο 8 δυτικά του Παλαιοανακτορικού Ταφικού Κτηρίου 9. Ο χώρος αυτός ήταν προφανώς ανοικτός, χωρίς ταφική επίχωση. Πάνω σε δάπεδο, το οποίο έσωζε λείψανα της αρχικής στρώσης θαλασσινών βοτσάλων, ανασκάφθηκαν μερικά αγγεία που χρησιμοποιούνταν για σερβίρισμα και κατανάλωση ποτού, καθώς και λύχνοι, ένα θυμιατήρι, δύο όστρεα τρίτων, δύο λίθινα αγγεία και ένα ΠMIIA σχηματοποιημένο μαρμάρινο ειδώλιο. Από τον ίδιο χώρο, σε υψηλότερο στρώμα, είχε προκύψει ζεύγος κεράτων από ασβεστόλιθο.

Το σημαντικότερο εύρημα στον χώρο ήταν μία κεφαλή ταύρου, μοναδική για το νεκροταφείο του Πετρά, ενώ δεν εντοπίστηκαν άλλα οστά του ίδιου ή άλλου ζώου. Η σχέση του ταύρου με τη μινωική θρησκεία, αλλά και η παρουσία ειδωλίων ταύρων, ή μονοκεράτων, σε ταφικές αποθέσεις είναι βέβαια γνωστές από τις απαρχές της Μινωικής αρχαιολογίας και απαντούν και στο νεκροταφείο του Πετρά.

Αντίθετα μέχρι τώρα απουσιάζουν συγκεντρώσεις οστών ζώων που σχετίζονται με κατανάλωση σε Μινωικά νεκροταφεία, αλλά και γενικότερα η παρουσία τους σε νεκρικά σύνολα είναι σπάνια. Πιο σπάνια (και μεταγενέστερα) είναι τα ευρήματα ολόκληρων κρανίων βοοειδών από τον Θολωτό Α των Αρχαίων της ΥΜΙΙΙ και του Δάρα Μεσσηνίας της ΥΕΙΙΙ. Το εύρημα του Πετρά είναι μέχρι τώρα μοναδικό σε Παλαιοανακτορικό σύνολο αυτού του είδους. Το μέγεθος και η ηλικία του ζώου (με βάση βιομετρικά στοιχεία), καθώς και η σπανιότητα της συγκεκριμένης πρακτικής, μαρτυρούν τη σπουδαιότητά της. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι η τελετουργική αυτή πράξη, και κατά συνέπεια η απόθεση συνολικά, συνδέεται με την ίδρυση των σημαντικών Παλαιοανακτορικών Ταφικών Κτηρίων 9 και 11 της Βόρειας πλευράς του νεκροταφείου του Πετρά.

Σημειώνεται ότι στη συνέχεια αυτής της τελετουργίας ο ευρύτερος χώρος, στον οποίο υπήρχαν παλαιότερα ΜΜΙ, ταφικά κτήρια, δέχθηκε μια μεγάλη απόθεση πάχους μεγαλύτερου των δύο μέτρων, που προήλθε από κάποιο άλλο (άγνωστο) τμήμα του νεκροταφείου και περιείχε μεγάλο αριθμό κυρίως κλειστών αγγείων, καθώς και κύπελλα, λίγα πινάκια και εισηγμένη κεραμική από το Μιραμπέλο και τη Θήρα. Ο χώρος δεν ξαναχρησιμοποιήθηκε ποτέ για ταφική χρήση. Η ανακοίνωση παρουσιάζει τα ανασκαφικά δεδομένα, την κεραμική και τα άλλα συνευρήματα από τη Μεταξία Τσιποπούλου, καθώς και την ανάλυση του ζωικού καταλοίπου από τη Βαλασία Ισαακίδου, ενώ εξετάζονται παράλληλα παρουσίες ταύρων σε μινωικούς τάφους.

Rupp David,¹ Μεταξία Τσιποπούλου²

¹ Ομότιμος Καθηγητής, Τμήμα Κλασικών Σπουδών, Brock University, Καναδάς

² Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, Επίτιμη Διευθύντρια Υπουργείου Πολιτισμού, Διευθύντρια Ανασκαφών Πετρά Σητείας

Οι πρώτες εντυπώσεις δεν είναι πάντα ακριβείς: Μια αποδιοργάνωση που προκάλεσε περίπλοκη στρωματογραφική αλληλουχία στο Προανακτορικό και Παλαιοανακτορικό νεκροταφείο του Πετρά

Το 2004, στο ξεκίνημα της ανασκαφής του νεκροταφείου του Πετρά, η τοπογραφία του χώρου ήταν επίπεδο πλάτωμα, με κλίση προς βορράν. Η ανασκαφή έδειξε ότι το νεκροταφείο καταλαμβάνει το δυτικό 1/3 του πλατώματος. Οι τάφοι του ανατολικού και του νότιου τμήματος είχαν θεμελιωθεί πάνω στον φυσικό βράχο.

Στο νοτιοανατολικό τμήμα υπήρχε αρχικά μεγάλο κοίλωμα στο βράχο, το οποίο είχε επιχωθεί με χώμα, πριν από την εγκατάσταση του νεκροταφείου στην Πρωτομινωική IB (2800-2600 π.Χ.)

Οι ανασκαφές στο δυτικό τμήμα το 2018-2020 απέδειξαν ότι το αρχικό περίγραμμα του πλατώματος είχε αλλοιωθεί από την κατασκευή αλληπάλληλων ταφικών κτιρίων. Η τοπογραφία ήταν μια επιμήκης οδόντωση του φυσικού βράχου, εκτεινόμενη από Βορρά προς Νότον μέχρι το μεσαίο τμήμα του νεκροταφείου. Εκεί είχαν τοποθετηθεί τρεις σειρές, από τα δυτικά προς τα ανατολικά αλληπάλληλων ταφικών κτιρίων και ταφικών δομών, στη διάρκεια αρκετών αιώνων.

Ανατολικά αυτών των τάφων ιδρύθηκε στα 1850 π.Χ. ο Χώρος Τελετουργιών 2, και λειτούργησε ως την Μεσομινωική IIB (1750 π.Χ.), τέλος της χρήσης του νεκροταφείου. Κατά την Μεσομινωική IA (2200-1900 π.Χ.) κτίσθηκαν, χρησιμοποιήθηκαν και εγκαταλείφθηκαν τρία ταφικά κτίρια στη βόρεια και τη μεσαία σειρά και άλλο ένα στη νότια. Η καταστροφή πιθανώς οφειλόταν σε σεισμό, αποθέσεις στο εσωτερικό των τάφων ήταν άθικτες.

Το γεγονός της αποδιοργάνωσης ακολουθήθηκε από σύνθεση αλληλουχία γεγονότων, που άλλαξαν την όψη του νεκροταφείου. Τρία νέα ταφικά κτίρια κτίσθηκαν πάνω σε ερείπια παλαιότερων στη Μεσομινωική IB (1900-1850 π.Χ.). Δύο από αυτά ήταν σε χρήση μέχρι το τέλος της νεκρόπολης στην Μεσομινωική IIB (1700 π.Χ.), πιθανότατα με ανακατασκευή στην πρώιμη Μεσομινωική IIA (1850-1800 π.Χ.), ενώ το τρίτο κτίριο εγκαταλείφθηκε πριν από τη Μεσομινωική IIA. Κατά τη διάρκεια της Μεσομινωικής IIA τα δυτικότερα τμήματα των πρωιμότερων ερειπίων καλύφθηκαν με στρώμα μπαζώματος δύο μέτρων.

Η προέλευση του μπαζώματος είναι άγνωστη αλλά η εξαιρετικά ομοιογενής απόθεση καθαρού χώματος περιείχε σημαντικές ποσότητες σκόρπιων λίθων και ελάχιστα μικρά οστά, καθώς και πολυάριθμα αγγεία, ολόκληρα ή σχεδόν, και συγκεντρώσεις οστράκων που συγκολλήθηκαν και απέδωσαν περισσότερο ή λιγότερο πλήρη αγγεία, μεγάλα και μικρογραφικά.

Μαζί με αγγεία κλειστών σχημάτων, εισηγμένα πιθανότατα από τα Γουρνιά, αλλά και το Ακρωτήρι της Θήρας τα μεγέθη και τα σχήματα των κεραμικών δηλώνουν ότι πρέπει να προέρχονται από ένα και μοναδικό γεγονός κατανάλωσης ποτού και φαγητού, διαφορετικού από τη λατρεία των προγόνων που ελάμβανε χώρα στο γειτονικό Χώρο Τελετουργιών 2. Στη συνέχεια η περιοχή παρέμεινε ελεύθερη κτισμάτων. Στο πλαίσιο της μνημειοποίησης της νεκρόπολης στη Μεσομινωική II, κτίσθηκε ένα πλατύ τείχος πάνω από το δυτικό τμήμα του μπαζώματος, ορίζοντας το δυτικό όριο της νεκρόπολης. Η ανωδομή του, από άψητες πλίνθους, θα ήταν καλά ορατή από τον Λόφο I στα δυτικά, όπου το ανάκτορο.

Μερικούς αιώνες αργότερα, στην Υστερομινωική IIIA1/B (1400-1200 π.Χ.), στο ίδιο σημείο, εν μέρει πάνω στα λείψανα του δυτικού αυτού μνημειώδους αναλημματικού τείχους, κτίσθηκε ένας άλλος αναλημματικός τοίχος, ορίζοντας ορθογώνιο χώρο, όπου γίνονταν τελετουργίες προς τιμήν των προγόνων.

Γεροντάκου Ελένη,¹ Πλάτων Λευτέρης,² Σαλίχου Αλεξάνδρα³

¹ Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή

² Αναπληρωτής Καθηγητής, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

³ Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εφορεία Αρχαιοτήτων Πειραιώς και Νήσων,

Η αρχιτεκτονική ως «δείκτης» κοινωνικο-οικονομικών ή/και πολιτικών μεταβολών μεγάλης κλίμακας στο εσωτερικό μινωικών εγκαταστάσεων: η περίπτωση της Ζάκρου

Ο άνθρωπος, από τον καιρό που συνέδεσε την επιβίωσή του με την εκμετάλλευση των πόρων που του παρείχε ένα κομμάτι γης, έχει την τάση να κατοικεί σταθερά τις θέσεις τις οποίες από την αρχή επέλεξε, δημιουργώντας έτσι μακρόβια οικοδομικά παλίμψηστα. Έτσι, δεν είναι περίεργο που οι αρχικές επιλογές των πρώτων «μόνιμων» κατοίκων καθόρισαν, εν πολλοίς, και την οικοδομική ανάπτυξη των εγκαταστάσεων, συχνά σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Τόσο μεγάλη σημασία έχει η παράδοση σε αυτή την πρακτική που, σε συνδυασμό με τις προσπάθειες των κατοίκων για εξοικονόμηση υλών και ενέργειας, ήταν αυτή που προσδιόρισε σε μεγάλο βαθμό τις «χρήσεις γης», ακόμα και σε περιπτώσεις που οι πολιτικές και κοινωνικές μεταβολές υπήρξαν –για την ιστορική περίοδο και με βάση φιλολογικές μαρτυρίες– ρηξικέλευτες.

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο εγείρεται το ερώτημα αν οι πραγματικά μεγάλες «τομές» στην ιστορία των προϊστορικών εγκαταστάσεων είναι δυνατό να ιχνηλατηθούν στα αρχαιολογικά κατάλοιπα. Στην

ανακοίνωση αυτή γίνεται μια απόπειρα, με τη βοήθεια της μελέτης των αρχιτεκτονικών καταλοίπων, να προσδιορισθούν οι «βαθείς τομές» –που πιθανότατα συνδέονται και με κοινωνικο-οικονομικές/πολιτικές μεταβολές– στη μακραίωνη ιστορία μιας εγκατάστασης με ιδιαίτερη σημασία για τη μινωική Κρήτη, εκείνη της Ζάκρου. Παράλληλα αναζητούνται τα κριτήρια διάκρισης των οικοδομικών αλλαγών που επέφεραν αυτές οι ιστορικές «τομές» σε ένα ούτως ή άλλως δυναμικό, βαθμιαία εσωτερικά αναπτυσσόμενο, αρχιτεκτονικό περιβάλλον.

Κυρίση Μαρία

Διδάκτωρ Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Οικογένειες σε μεταβολή: Συνέχειες και ασυνέχειες στον χαρακτήρα των οικιακών ομάδων από τη Νεοανακτορική στη Μετανακτορική περίοδο, με έμφαση στο παράδειγμα του μινωικού οικισμού της Κάτω Ζάκρου

Ο μινωικός οικισμός της Κάτω Ζάκρου, κατά τη διάρκεια της Νεοανακτορικής περιόδου που αποτελεί την περίοδο της μέγιστης ακμής του, αποτελείται από περισσότερα από 20 κτήρια οικιακού χαρακτήρα. Σε αυτά στεγάζονται ομάδες συγκροτημένες στη βάση των συγγενικών δεσμών, οι οποίες δρουν με διαφορετικό τρόπο η καθεμία, τόσο όσον αφορά τις δραστηριότητες που απασχολούν τα μέλη τους όσο και κατά τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Στο τέλος της περιόδου αυτής, συντελείται, όπως και σε πολλούς ακόμα οικισμούς της Κρήτης, μια τρομερή καταστροφή που πλήττει ανεπανόρθωτα όλα τα οικοδομήματα. Τα περισσότερα από αυτά εγκαταλείπονται οριστικά, ενώ σε κάποια πραγματοποιείται μερική επανεγκατάσταση.

Στην παρούσα ανακοίνωση εξετάζονται συγκριτικά ο χαρακτήρας και η δομή επιλεγμένων οικιακών ομάδων των Νεοανακτορικών και των Μετανακτορικών χρόνων. Πιο συγκεκριμένα, κάποιες ομάδες της ΥΜΙΒ φάσης αναπτύσσονται σε μέγεθος, αποκτώντας δικλαδική σύνθεση, ενώ ο πληθυσμός της ΥΜΙΙΙ φαίνεται να οργανώνεται σε μικρότερα, πυρηνικά μορφώματα. Είναι ενδιαφέρον ότι η επιστροφή μετά την καταστροφή στα κατάλοιπα τού κάποτε εκτενούς οικισμού χαρακτηρίζεται από την ιδιαίτερη έμφαση στο θρησκευτικο-τελετουργικό στοιχείο και δεν αποκλείεται να είχε ημι-μόνιμο χαρακτήρα.

Οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται στις οικιακές ομάδες των δύο περιόδων, παρά τη συνεχή ανθρώπινη παρουσία στη θέση, βρίσκουν αντιστοιχίες σε άλλους σύγχρονους οικισμούς, κυρίως της ανατολικής Κρήτης. Οι εκτεταμένες καταστροφές, οι οποίες πιθανότατα οφείλονται σε φυσικά αίτια, προκάλεσαν έντονους κλυδωνισμούς στις κοινωνικές δομές και ιδιαίτερα στον σχηματισμό των συγγενικών δεσμών. Οι διευρυμένες οικιακές ομάδες πιθανώς υπέστησαν έντονη πίεση λόγω της ανάγκης προσαρμογής τους στις νέες συνθήκες και, δεν είναι περίεργο που, μετά από αυτή την, όπως φαίνεται, πρωτόγνωρη κρίση, οι κάτοικοι επέλεξαν να ζήσουν με βάση πιο ολιγάριθμες και ευέλικτες οικογενειακές δομές.

Βοκοτόπουλος Λεωνίδας,¹ Καλαντζοπούλου Τίνα²

¹ *Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, Ερευνητικό Πρόγραμμα «Μινωικοί Δρόμοι» – ΔΙΠΚΑ, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού*

² *Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας ΕΚΠΑ, Υποδιευθύντρια της Βελγικής Αρχαιολογικής Σχολής Αθηνών*

Κατσουνάκι Ξερόκαμπου: Ένα περιφερειακό κέντρο στην επικράτεια της Ζάκρου

Κατά τα τελευταία έτη έντονο είναι το ενδιαφέρον της έρευνας για τους δευτερεύοντες οικισμούς που αναπτύχθηκαν κατά την 2η χιλιετία π.Χ. στην ενδοχώρα ή την περιφέρεια των μεγάλων πόλεων και των ανακτόρων της Κρήτης. Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί να συμβάλει στη μελέτη αυτών των μικρών αλλά δυναμικών οικισμών εξετάζοντας εκείνον στο Κατσουνάκι Ξερόκαμπου. Η θέση αυτή, που βρίσκεται στο νοτιοανατολικό άκρο της Κρήτης, εντοπίστηκε από τον Arthur Evans και διερευνήθηκε για πρώτη φορά στο πλαίσιο του προγράμματος "Μινωικοί Δρόμοι" τη δεκαετία του 1980.

Η επανεξέταση της θέσης κατά τα τελευταία έτη πήρε τη μορφή έρευνας επιφανείας εντατικού τύπου, η οποία κάλυψε μια έκταση 20 εκταρίων επιδιώκοντας την συγκρότηση μιας πλέον αναλυτικής εικόνας για την

ιστορική διαδρομή και τον χαρακτήρα της εγκατάστασης. Η έρευνα κατέδειξε ότι ο οικισμός ήταν πιο μεγάλος από ό,τι είχε υπολογιστεί αρχικά. Η πρώτη χρήση της περιοχής ανάγεται στην Τελική Νεολιθική, όμως ο οικισμός χρονολογείται ουσιαστικά στο πρώτο ήμισυ της 2ης χιλιετίας π.Χ. Κατοίκηση διαπιστώνεται και κατά την Τρίτη Ανακτορική εποχή, αλλά ήταν ιδιαίτερα περιορισμένη.

Ενώ κατά την Παλαιοανακτορική εποχή υπήρχαν στον Ξερόκαμπο τρεις μικροί οικιστικοί πυρήνες, στη Νεοανακτορική παρατηρείται μια ριζική τομή στην οργάνωση της κατοίκησης, που συγκεντρώθηκε στο Κατσουνάκι. Η επιβίωση του συγκεκριμένου οικισμού θα πρέπει να αποδοθεί την τοποθέτησή του στο βόρειο άκρο αυτής της επιμήκουσ πεδιάδας, στην απαρχή των δρόμων που οδηγούσαν στην περιοχή της Ζάκρου. Είναι δηλαδή πιθανό το Κατσουνάκι λειτούργησε τότε ως ένα περιφερειακό κέντρο που υπαγόταν στο ανάκτορο της Ζάκρου. Στο πλαίσιο αυτό, η θέση πρέπει να αποτέλεσε έναν από τους σταθμούς του θαλάσσιου εμπορικού δρόμου που περιέτρεχε τις ανατολικές και νότιες ακτές της Κρήτης, συνδέοντας τη νήσο με την Ανατολική Μεσόγειο – ενός δρόμου, στον οποίο οφείλεται και η ανάδειξη της ίδιας της Ζάκρου σε κέντρο μείζονος σημασίας.

Παππάς Ιωάννης,¹ Βοκοτόπουλος Λεωνίδα²

¹ Αρχαιολόγος, Υποψήφιος Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Κρήτης, Πρόγραμμα Μινωικοί Δρόμοι

² Διδάκτωρ Αρχαιολογίας, Ερευνητικό Πρόγραμμα «Μινωικοί Δρόμοι» – ΔΙΠΚΑ, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

«τον δε τροχόν γαίας τε καμίνου τ' έκγονον εύρε...» Το κεραμικό εργαστήριο στο Κόκκινο Φρούδι Ζάκρου

Η ανασκαφή της θέσης Κόκκινο Φρούδι Ζάκρου στο πλαίσιο των εργασιών του ερευνητικού προγράμματος «Μινωικοί Δρόμοι» αποκάλυψε ένα κτήριο μεγαλιθικής δόμησης με πρόσκτισμα και υπαίθρια άνδρα ή αυλές στον περίγυρό του, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του οποίου έγκειται στο ότι κατά την ύστερη Νεοανακτορική εποχή χρησιμοποιήθηκε ως κεραμικό εργαστήριο. Αυτό διέθετε τρεις τουλάχιστον κλιβάνους, ο ένας εκ των οποίων ήταν προγενέστερος των υπολοίπων, ενώ στον εξοπλισμό του περιλαμβάνονταν δέκα δίσκοι κεραμικού τροχού. Ο ικανός αριθμός των τελευταίων συνηγορεί ίσως στη συνύπαρξη διαφορετικών κεραμένων ή σε μια λειτουργία του εργαστηρίου επί μακρώ. Σε κάθε περίπτωση, το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για τη μελέτη της τυπολογίας των συγκεκριμένων εργαλείων. Η τοποθέτηση του εργαστηρίου στην ενδοχώρα του αστικού και ανακτορικού κέντρου της Ζάκρου έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς συνάδει με τις γενικότερες ενδείξεις για μια χωρική διασπορά της κεραμικής παραγωγής – υποδεικνύει δηλαδή την ύπαρξη πολλών, μικρών τέτοιων εγκαταστάσεων.

Τα προκαταρκτικά πορίσματα της έρευνας παρουσιάστηκαν στο Η' Διεθνές Κρητολογικό Συνέδριο και δημοσιεύθηκαν στα σχετικά πρακτικά. Έκτοτε, η μελέτη των ευρημάτων προσέθεσε νέα στοιχεία, συγκροτώντας μια περισσότερο λεπτομερή εικόνα της θέσης. Η παρούσα ανακοίνωση αποσκοπεί στην παρουσίαση των νέων δεδομένων για τον εργαλειικό εξοπλισμό και τον χαρακτήρα του εργαστηρίου, που φαίνεται ότι παρήγαγε κατά κύριο λόγο χρηστική κεραμική –ήταν δηλαδή στραμμένο στην ικανοποίηση των αναγκών των διάσπαρτων αγροτικών εγκαταστάσεων της περιοχής. Παράλληλα, θα προσδιοριστεί ο ακριβής χρονικός ορίζοντας της λειτουργίας του εργαστηρίου. Τέλος, θα εξεταστεί η μορφολογία των κλιβάνων. Από αυτή την άποψη, η παρουσία κλιβάνων διαφορετικών τύπων έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς εμπλουτίζει με νέα δεδομένα το ζήτημα των αλλαγών της μορφής των κλιβάνων στην Κρήτη κατά τη Νεοανακτορική εποχή.

Carl Knappett

Καθηγητής, Department of Art History, University of Toronto, Καναδάς

Η ανθεκτικότητα των αστικών κέντρων στην ανατολική Κρήτη κατά την Εποχή του Χαλκού : η περίπτωση του Παλαίκαστρου

Κατά το μεγαλύτερο μέρος της Εποχής του Χαλκού, στην περιοχή της Ανατολικής Κρήτης διαπιστώνονται ανακατατάξεις σε πολλαπλά επίπεδα, όπως υποδηλώνεται από τα αρχαιολογικά δεδομένα. Αυτές κυμαίνονται από περιβαλλοντικές προκλήσεις και καταστροφές, όπως το κλιματικό φαινόμενο ξηρασίας

που εκδηλώθηκε 4,200 χρόνια πριν από τη σημερινή εποχή και η έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας στα μέσα της 2ης χιλιετίας π.Χ., μέχρι την πολιτική αναταραχή που διαπιστώνεται στο τέλος της Υστερομινωικής IB και στη συνέχεια ξανά στην Υστερομινωική IIIB. Ωστόσο, σε ορισμένους οικισμούς στην ανατολική Κρήτη παρατηρείται σε γενικές γραμμές συνεχής κατοίκηση καθ' όλη τη διάρκεια, τουλάχιστον από τα μέσα της 3ης χιλιετίας έως τα τέλη της 2ης χιλιετίας π.Χ. Μια τέτοια θέση είναι το Παλαίκαστρο, το οποίο εξελίσσεται σε μια από τις μεγαλύτερες πόλεις του νησιού γύρω στο 1700 π.Χ. Πώς μπορούμε να εξηγήσουμε αυτή την ανθεκτικότητα του οικισμού, ενώ θα περιμέναμε ρήξεις και ασυνέχειες στη διάρκεια της κατοίκησης;

Προτείνω ως μια υπόθεση εργασίας μια προσέγγιση που επιδιώκει να εντοπίσει τα χαρακτηριστικά των θεσμών ενός οικισμού όπως το Παλαίκαστρο. Ποιοι ήταν οι θεσμοί που επέτρεψαν την επιτυχή συλλογική αντιμετώπιση των διαφόρων περιβαλλοντικών και πολιτικών προκλήσεων που προέκυψαν κατά τη μακρά διάρκεια της κατοίκησης του; Ενώ οι θεσμοί είναι δύσκολο να εντοπιστούν σε προϊστορικά περιβάλλοντα, η οργάνωση του οικισμού μπορεί να προσφέρει κάποια στοιχεία, όπως και οι διάφορες κατηγορίες του υλικού πολιτισμού. Όταν το Παλαίκαστρο εξελίσσεται σε αστικό οικισμό, φαίνεται να έχει μια μοναδική διάταξη σε οικοδομικά τετράγωνα, ενώ δεν έχουν βρεθεί μέχρι στιγμής κατάλοιπα ανακτορικού κτηρίου με κεντρική αυλή. Ένα επιχείρημα είναι ότι αυτή η δομή εκφράζει ένα ενδεικτικό παράδειγμα της οργάνωσης της μινωικής κοινωνίας σε "Οίκους". Ήταν αυτή μια θεσμική μορφή οργάνωσης που εξυπηρετούσε ιδιαίτερα ανθεκτικές μορφές συλλογικής δράσης, συμβάλλοντας στη μακροχρόνια διατήρηση του οικισμού; Τι γίνεται λοιπόν με άλλους οικισμούς αστικού χαρακτήρα στην ανατολική Κρήτη που φαίνεται να διέθεταν κτήρια με κεντρική αυλή και τους σχετικούς θεσμούς, τουλάχιστον για ορισμένες περιόδους κατοίκησης, όπως ο Πετράς και η Ζάκρος; Ήταν οι "ανακτορικοί" θεσμοί λιγότερο ικανοί να υποστηρίξουν ανθεκτική συλλογική δράση στην ανατολική Κρήτη;

Οικονομάκη Νίκη,¹ Γκότσικας Ηλίας²

¹ Διδάκτωρ, Εργαστήριο Επιγραφικής και Παπυρολογίας, Τμήμα Φιλολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

² Υποψήφιος Διδάκτωρ, Εργαστήριο Επεξεργασίας Πληροφορίας και Υπολογισμών, Τμήμα Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Συγκριτική εφαρμογή των μεθόδων Φωτογραμμετρίας και RTI στο έκτυπο της επιγραφής του «Ύμνου των Κουρητών» από το Παλαίκαστρο Κρήτης (IC III.ii.2)

Αυτή η μελέτη παρουσιάζει τη μεθοδολογία της μετατροπής ενός εκτύπου (αποτύπωσης επιγραφής σε ειδικό διηθητικό χαρτί) σε μια τρισδιάστατη ψηφιακή εικόνα και διερευνά την εφαρμογή της ως εργαλείο για την επιγραφική έρευνα. Σε συνεργασία με ερευνητές από το Εργαστήριο Επεξεργασίας Πληροφορίας και Υπολογισμών (IPL) του Τμήματος Ηλεκτρολόγων Μηχανικών και Μηχανικών Υπολογιστών και του Εργαστηρίου Επιγραφικής και Παπυρολογίας (EREP) του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, το ερευνητικό πρόγραμμα DIGIA (Digitizing Greek Inscriptions and Alphabets) χρησιμοποιεί σύγχρονα ψηφιακά εργαλεία και λογισμικό για την ψηφιακή αποτύπωση και διατήρηση των εκτύπων και των ίδιων των ενεπίγραφων αντικειμένων, καθώς και για την ηλεκτρονική αποθήκευση και διάθεση σε βάση δεδομένων των αρχαίων επιγραφών. Παράλληλα, το πρόγραμμα στοχεύει στη δημιουργία μιας καινοτόμου μεθόδου για τη χρονολόγηση των αρχαίων ελληνικών επιγραφών της Κρήτης χρησιμοποιώντας την Τεχνητή Νοημοσύνη. Στη συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης του «Ύμνου των Κουρητών» χρησιμοποιούνται συγκριτικά οι μη-επεμβατικές και μη-καταστροφικές για τα αντικείμενα μέθοδοι της Φωτογραμμετρίας και της Απεικονιστικής Τεχνικής Μετασηματισμού Ανάκλασης (RTI). Το τρισδιάστατο αντικείμενο που δημιουργείται αποτελείται από πολλαπλές εικόνες του στατικού εκτύπου κάτω από διαφορετικές οπτικές γωνίες και φωτισμό, το οποίο οι μελετητές μέσω του RTI λογισμικού μπορούν να επεξεργαστούν και να δημιουργήσουν διαφορετική σκίαση φωτίζοντας έτσι λεπτομέρειες της ενεπίγραφης επιφάνειας. Η ψηφιοποίηση επιγραφικών εκτύπων και ενεπίγραφων αντικειμένων σε λίθο ή άλλο σκληρό υλικό και η μετατροπή τους σε ένα τρισδιάστατο μοντέλο δίνει τη μοναδική δυνατότητα μελέτης προβληματικών σημείων του κειμένου και βοηθά καθοριστικά στην όσο το δυνατόν ακριβέστερη έκδοσή του.

Σοφιανού Χρύσα

Αρχαιολόγος, Προϊσταμένη Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου

Η Ιεράπυτνα και η Πραισός πριν την Pax Romana. Πόλεμοι και διενέξεις στην ανατολική Κρήτη

Δύο ισχυρές πόλεις-κράτη της ανατολικής Κρήτης, η Ιεράπυτνα και η Πραισός, είχαν διαφορετική καταγωγή αλλά κοινές επεκτατικές βλέψεις. Η ετεοκρητική Πραισός βρισκόταν στο ορεινό κέντρο της ανατολικής Κρήτης, μακριά από τη θάλασσα, αλλά «Διήκεν αμφοτέρωθεν» προς βορρά και προς νότο. Στη βόρεια ακτή έλεγχε τη μικρή πόλη που βρίσκεται στη χερσόνησο του Τρυπητού και στη νότια τον οικισμό κοντά στον σημερινό Γούδουρα. Η δωρική Ιεράπυτνα ήταν στη νότια ανατολική ακτή, αλλά και αυτή έλεγχε την περιοχή ως τη βόρεια ακτή του νησιού, στη σημερινή Παχειά Άμμο, το Θόλο και τη νησίδα του Μόχλου. Είχαν καταφέρει να επεκτείνουν την επικράτειά τους, κάνοντας επιθέσεις αρχικά σε μικρές γειτονικές τους πόλεις και οικισμούς, κατακτώντας τα εδάφη τους και επιφέροντας αλλαγές στα όρια της περιοχής τους. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα νέα στοιχεία που προέκυψαν από τις αρχαιολογικές έρευνες των τελευταίων χρόνων στην επικράτεια της Πραισούς και της Ιεράπυτνας.

Η σύγκρουση των δύο μεγάλων και φιλόδοξων πόλεων ήταν αναπόφευκτη. Τα αίτια ήταν σίγουρα οικονομικά, θέματα κυριαρχίας και εκμετάλλευσης του ιερού του Διός που βρισκόταν στην Ελεία χώρα, καθώς και της νήσου Λεύκης. Ο πόλεμος μεταξύ τους κατέληξε στην καταστροφή της Πραισούς το 146 π.Χ. Η νικήτρια Ιεράπυτνα στη συνέχεια επεκτάθηκε, εξελίχθηκε οικονομικά, πολιτικά και πολιτιστικά. Απέκτησε ισχυρούς συμμάχους συνάπτοντας συνθήκες με πόλεις μέσα και έξω από την Κρήτη και με ηγεμόνες των ελληνιστικών βασιλείων, όμως πολύ συχνά και ανάλογα με τα συμφέροντά της, άλλαζε στρατόπεδα και συμμάχους, καταστρατηγώντας τις συνθήκες συμμαχίας που είχε προηγουμένως συνάψει. Μέχρι την εμφάνιση των Ρωμαίων στην Κρήτη η Ιεράπυτνα συνέχισε να διεκδικεί τη Λεύκη, στοχεύοντας στο μονοπώλιο της πορφύρας. Μετά την παράδοσή της στον ύπατο Κόιντο Καικίλλιο Μέτελλο το 67 π.Χ. επέρχεται ηρεμία, σταματούν οι πόλεμοι και οι διενέξεις και τον 1ο π.Χ. αι., με την Pax Romana ξεκινά για την Ιεράπυτνα μια περίοδος οικονομικής ευημερίας.

Τα αποτελέσματα των πρόσφατων ανασκαφών και μελετών δίνουν πληροφορίες για την ελληνιστική πόλη που βρίσκεται στον Τρυπητό, τις πιθανές θέσεις των υποτελών πόλεων Δραγμού και Στάλαι, τη συμβολή των νησίδων Λεύκη και Χρυσή στην οικονομική ανάπτυξη της Ιεράπυτνας και, γενικώς, για τις αλλαγές στα όρια και στην οικονομία της ανατολικής Κρήτης.

Μάρκος Κωνσταντίνος

Υποψήφιος Διδάκτωρ Humboldt Universität zu Berlin, Γερμανία

Η καταστροφή ενός μικρού ελληνιστικού οικισμού στην Κρήτη: χάλκινες αιχμές βελών από τον Τρυπητό Σητείας

Η θέση Τρυπητός βρίσκεται σε μια μικρή χερσόνησο 3 χιλιόμετρα ανατολικά της Σητείας. Οι συστηματικές ανασκαφές που πραγματοποιούνται από τα τέλη της δεκαετίας του '80, έφεραν στο φως έναν μικρό οικισμό με βραχεία διάρκεια κατοίκησης περίπου 75-100 ετών που χρονολογείται με βάση κυρίως την ευρεθείσα κεραμική από το δεύτερο μισό του 3ου έως το πρώτο μισό του 2ου αιώνα π.Χ.

Ανάμεσα στο σύνολο των κινητών ευρημάτων, συλλέχθηκε ένας σημαντικός αριθμός χάλκινων αιχμών βελών. Οι αιχμές εντοπίστηκαν στο εσωτερικό διαφόρων δωματίων των κτηρίων, μέσα στα στρώματα καταστροφής, γεγονός που υποδηλώνει την ενδεχόμενη σχέση τους με την καταστροφή και βίαιη εγκατάλειψη του οικισμού. Το σχήμα των αιχμών ανήκει σε έναν εκ των συνηθέστερων τύπων βελών της ύστερης κλασικής και ελληνιστικής περιόδου, ο οποίος έχει συνδεθεί στενά με την Κρήτη εξαιτίας εν μέρει του μεγάλου αριθμού αντικειμένων που έχουν βρεθεί στο νησί, αλλά κυρίως με την προφανή επιθυμία των Κρητών να συνδεθούν μαζί του ως ένα σύμβολο της αναγνωρισιμότητάς τους, όπως υποδηλώνουν οι αρκετές απεικονίσεις του σε κοπές νομισμάτων διαφόρων κρητικών πόλεων των ελληνιστικών χρόνων.

Με την συγκεκριμένη ανακοίνωση επιχειρείται να γίνει παρουσίαση της μελέτης του προαναφερθέντος υλικού, που αφορά τη σύνδεση του τύπου με αντίστοιχα παραδείγματα τόσο από την Κρήτη, όσο και από άλλες

περιοχές όπως της βόρειας Αφρικής, της Μέσης Ανατολής αλλά και του κυρίως ηπειρωτικού ελλαδικού χώρου. Επιπλέον η εύρεση των αιχμών του Τρυπητού μέσα σε ένα κλειστό και σχετικά ασφαλώς χρονολογήσιμο σύνολο, εν αντιθέσει με την πλειονότητα ανάλογων αντικειμένων που προέρχονται κατά κύριο λόγο από παραδόσεις, συλλογές μουσείων και αποθέσεις ιερών, μπορεί να παρέχει πολύτιμες πληροφορίες ως προς τη χρήση τους και ιδιαίτερα τους τοξότες που τις χρησιμοποίησαν ή είχαν σκοπό να τις χρησιμοποιήσουν, ενώ τέλος ενδέχεται να παρέχουν σημαντικά στοιχεία για την καταστροφή και οριστική εγκατάλειψη του οικισμού του Τρυπητού.

Παπαδάκης Νικόλαος

Ιστορικός

Αρετούσα και Βραδαμάντη: Ανατροπές, ρήξεις και επαναστάσεις στη γυναικεία συμπεριφορά στον Ερωτόκριτο ως αντανάκλαση της επιρροής του Μαινόμενου Ορλάνδου

Η γυναικεία συμπεριφορά στον Ερωτόκριτο, συγκεκριμένα εκείνη της Αρετούσας, της κόρης του βασιλιά Ηράκλη και κεντρικής ηρωίδας της έμμετρης ερωτικής μυθιστορίας, μοιάζει παρεκκλίνουσα από τη δέουσα: Η υπάκουη κόρη, ερωτευμένη με τον Ερωτόκριτο, απορρίπτει την πρόταση του πατέρα της για γάμο με τον πρίγκιπα του Βυζαντίου, το ρηγόπουλο. Έτσι ανατρέπει την ιεραρχία, τον σεβασμό στις καθεστηκυίες παραδόσεις και έρχεται σε ρήξη με τους γονείς της. Η επανάσταση αυτή ενάντια στη θέληση του βασιλικού ζεύγους και τις ρητές εντολές του, οδηγεί την επαναστατημένη κόρη στη φυλακή, την καθιστά αποσυνάγωγη.

Κατά την άποψή μου, αυτή η συγκεκριμένη στάση της Αρετούσας και η αλλαγή της συμπεριφοράς, είναι επηρεασμένη από την αντίστοιχη της Βραδαμάντης (Bradamante), κεντρικής πρωταγωνίστριας στο ιταλικό έπος Μαινόμενος Ορλάνδος του Λουδοβίκου Αριόστου (Ludovico Ariosto, Orlando Furioso, 3η και οριστική έκδοση 1532), η οποία αντιδρά ανάλογα στο συνοικέσιο που προτείνει ο πατέρας της Άμονας (Amone) με το πριγκιπόπουλο του Βυζαντίου Λέοντα (Leone). Ωστόσο, θεωρώ ότι ο Κορνάρος πλάθει, με βάση το ιταλικό πρότυπό του, μια περισσότερο χειραφετημένη κόρη.

Η Αρετούσα του υπερβαίνει το ιταλικό πρότυπό της, καθώς και τις κοινωνικές συνήθειες, συμβάσεις, όπως επίσης και τα παθητικά πρότυπα συμπεριφοράς της γυναίκας στην ελληνική λογοτεχνική παραγωγή του μεταβυζαντινού κόσμου. Η ερωτευμένη βασιλοπούλα της Αθήνας δρα περισσότερο ως μια αμυδρή αντανάκλαση της Βραδαμάντης, ως ένα είδος Αμαζόνας και αυτή, ως μια ηρωική πολεμίστρια άλλης κοπής, πολεμώντας κυρίως σε ένα ρητορικό και ιδεολογικό επίπεδο, στη μάχη του έρωτα και στην απόρριψη μιας προκαθορισμένης μοίρας, όχι δηλαδή σε μια πραγματική μάχη, όπως οι ιταλίδες ομόλογές της.

Στην ανακοίνωσή μου θα συνδέσω την ελληνική με την ιταλική λογοτεχνική παραγωγή σε μια διακειμενική ανάγνωση που έχει ως σκοπό να αναδείξει το έργο του Κορνάρου και να φέρει στην επιφάνεια κάποιες από τις πολλές πτυχές αυτής της πολιτισμικής ώσμωσης που, κατά την άποψή μου, δεν έχουν φωτιστεί ακόμα επαρκώς, παρά την πρόωρη προσπάθεια ανίχνευσής τους ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ού αι., τις εμβριθείς προσπάθειες σημαντικών λογίων, όπως ο Παναγιώτης Βεργωτής, ο Στέφανος Ξανθουδίδης, ο Λίνος Πολίτης, ο Μανούσος Μανούσακας, ο Εμμανουήλ Κριαράς, ο Νικόλαος Παναγιωτάκης, ο Στυλιανός Αλεξίου, η Μάρθα Αποσκήτη, ο Ιωάννης Μαυρομάτης, ο Στέφανος Κακλαμάνης, και άλλοι σημαντικοί Κρητολόγοι.

Φασιάνη Ειρήνη-Μαρία¹, Σειραγάκης Μανώλης²

¹ Υποψήφια Διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

² Επίκουρος Καθηγητής Θεατρολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Οι λαϊκές θεατρικές διασκευές του Ερωτόκριτου ως το 1950

Με την πρόσφατη ανακάλυψη τριών νέων χειρόγραφων θεατρικών διασκευών του Ερωτόκριτου από το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, αλλάζει άρδην ο χάρτης που καταγράφει την παρουσία του έργου στη νεοελληνική σκηνή.

Συγκεκριμένα, μετά την εκ νέου ανακάλυψη από την Κατερίνα Καρρά του αρχείου Κωστή Παπαγεωργίου στην Εθνική Βιβλιοθήκη, προέκυψε «Έκδοση του χφ. ΕΒΕ 3642: η θεατρική διασκευή του Ερωτόκριτου από τον Σωτήρη Μπίνη», από την Ειρήνη Τσάρα, στο πλαίσιο διπλωματικής μεταπτυχιακής εργασίας. Η Παρασκευή Νικήτα είχε νωρίτερα εντοπίσει άλλη μια άγνωστη διασκευή στο Αρχείο Παναγιώτη Κουνάδη, η οποία μελετάται εδώ για πρώτη φορά και αντιπαραβάλλεται με το ΕΒΕ 3642. Παράλληλα παρουσιάζεται για πρώτη φορά η διασκευή που φιλοτεχνήθηκε το 1909 από τον Πολύβιο Τ. Δημητρακόπουλο και παρουσιάστηκε στο θέατρο «Αθήναιον» ως Ερωτόκριτος και Αρετούσα, τετράπρακτο «ειδύλλιον», δραματοποίηση του επιφυλλιδικού μυθιστορηματός του «Η Αρετούσα. Μεσαιωνικών ειδύλλιον». Πέρα από την προσθήκη ενός αυλικού γελωτοποιού κατά τα σαιξπηρικά πρότυπα, για την οποία στοιχεία αντλούνται από δημοσιεύματα εφημερίδων της εποχής, δεν είχαμε άλλες ενδείξεις για το πώς δραματοποίησε το έργο ο Πολύβιος Δημητρακόπουλος, καθώς μέχρι σήμερα λάνθανε.

Μετά από την ανακάλυψη των τριών παραπάνω χειρογράφων το χφ ΕΒΕ 3642 φαίνεται να είναι η πρώτη μαρτυρημένη θεατρική μεταφορά του έργου, πριν μάλιστα από την έκδοση Ξανθουδίδη, διασκευή που, σύμφωνα με στοιχεία που θα παρουσιαστούν στην εισήγηση, φαίνεται να μακροημέρευσε, αφού διασώζεται αντίγραφο της με χρονολογία 1948.

Η εισήγηση θα προσπαθήσει να ενώσει μεταξύ τους τις τρεις διασκευές και να τις εντάξει στο ευρύτερο πλαίσιο των θεατρικών παραστάσεων του Ερωτόκριτου στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα, επανεκτιμώντας το και πλουτίζοντάς το.

Ρουσογιαννάκη Ειρήνα

Υποψήφια Διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Οι εποχές του Ερωτόκριτου. Λογοτεχνικές αφηγήσεις του Έρωτα και του Θανάτου

Η μελέτη των εποχών του Ερωτόκριτου, σύμφωνα με το θεωρητικό σχήμα το οποίο έχει εκθέσει ο Ν. Frye στο έργο του Ανατομία της κριτικής, μπορεί να αποβεί εξαιρετικά γόνιμη για την έρευνα. Σύμφωνα με τον Frye, ο λογοτεχνικός μύθος ορισμένων βασικών λογοτεχνικών ειδών/γενών αντιπροσωπεύει κάθε μία από τις τέσσερις εποχές του έτους: η κωμωδία αντιπροσωπεύει την άνοιξη, το ρομάντζο/μυθιστορία (romance) το καλοκαίρι, η τραγωδία το φθινόπωρο, η ειρωνεία/σάτιρα τον χειμώνα. Οι μύθοι των διαφορετικών ειδών/γενών κατά τον Frye εγγράφονται κανονικά στον μύθο της μυθιστορίας, η οποία αντιπροσωπεύει το καλοκαίρι. Στον ερωτοκρίτειο μύθο, το σχήμα του Frye μπορεί βέβαια να τροποποιηθεί με την προσθήκη άλλης μιας άνοιξης, αυτής της λυρικής ποίησης. Οι μυθιστορίες, κατά τον Beaton, είναι αφηγήσεις του έρωτα και του θανάτου· τα θέματα αυτά, όπως φανερώνονται στον Ερωτόκριτο, αποτελούν τους κεντρικούς θεματικούς άξονες της εργασίας μας για τις εποχές του Ερωτόκριτου. Οι εποχές του ερωτοκρίτειου λογοτεχνικού μύθου φανερώνονται μέσα από τη μελέτη της ψυχογραφίας των προσώπων, τις λυρικές εικόνες, τους υπερβατικούς συμβολισμούς, τη διακειμενικότητα, τις παραπομπές στον αρχαίο μύθο και τις φιλοσοφικές ιδέες. Μέσα από τη μελέτη μας, ο Ερωτόκριτος, ιδωμένος μέσα από το σχήμα του Frye, αναδεικνύεται ως μια ιδανική και πραγματική μυθιστορία.

Κατηφόρη Μαριάννα

Αρχαιολόγος, Υποψήφια Διδάκτωρ Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Ιστορική τοπογραφία της μεσαιωνικής πόλης της Σητείας

Κατά τη διάρκεια της βενετικής κυριαρχίας στην Κρήτη (1211-1669), η Σητεία αποτελούσε την τελευταία σε σπουδαιότητα και πλέον αδύναμη στρατηγικά πόλη στο νησί. Σε σχέση με το Χάνδακα, το Ρέθυμνο και τα Χανιά είχε το μικρότερο πληθυσμό, τους λιγότερους αξιωματούχους και ευγενείς και περιορισμένη διοικητική ανεξαρτησία. Ιδίως κατά την όψιμη Βενετοκρατία, παρά την κακή κατάσταση της μεσαιωνικής οχύρωσής της, παρέμεινε η μόνη χωρίς νέα, προμαχωνικά τείχη. Ωστόσο, η Σητεία είχε επιλεγεί από τους Βενετούς για να αποτελέσει την έδρα του ομώνυμου διαμερίσματος και του ρέκτορά του, και δεν έπαψε για τεσσαρισήμισι αιώνες να συνιστά το ανατολικότερο φρούριο του νησιού και το τελευταίο λιμάνι της Κρήτης πριν την Ανατολή.

Αν και η Σητεία των μέσων βυζαντινών χρόνων είναι άγνωστη, η εγκατάσταση την οποία βρήκαν στη θέση αυτή οι Βενετοί θα κάλυπτε κάποιες, απαραίτητες για τις ανάγκες της νέας εξουσίας, προϋποθέσεις. Στη συνέχεια, εντός και εκτός του οχυρωμένου χώρου μετασκευάστηκαν και οικοδομήθηκαν δημόσια και ιδιωτικά, κοσμικά και θρησκευτικά κτίσματα, τα οποία στέγασαν τις δραστηριότητες παλαιών και νέων κατοίκων. Μετά την οθωμανική κατάληψη της Σητείας, η μερική εγκατάλειψη οδήγησε στην σταδιακή καταστροφή μεγάλου μέρους της βενετικής πόλης, αλλά η εκ νέου ανοικοδόμησή της, από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά, συνάντησε τα ερείπιά της.

Η γεωγραφική απομόνωση της Σητείας από τότε έως και σήμερα έχει οδηγήσει σε περαιτέρω απαξίωση της μεσαιωνικής πόλης, σε παραγνώριση των θέσεων ιστορικής σημασίας μέσα στα τοπογραφικά όριά της και σε αποσπασματική αντιμετώπιση των λιγοστών και διάσπαρτων αρχαιολογικών καταλοίπων της. Μοναδική εξαίρεση αποτελεί το φρούριο της Καζάρμας, ανώτατο τμήμα της μεσαιωνικής οχύρωσης με μορφολογικά στοιχεία της οθωμανικής περιόδου. Η υπό εξέλιξη διατριβή για τις οικιστικές εγκαταστάσεις στην περιοχή της Σητείας κατά τη βενετική περίοδο και η πρόσφατη εκπόνηση μελέτης για την στερέωση και ανάδειξη του επιθαλάσσιου τμήματος της οχύρωσης της πόλης της Σητείας έδωσαν την αφορμή για την επαναπροσέγγιση των διαθέσιμων για τη μεσαιωνική πόλη δεδομένων.

Σε αυτή τη μελέτη επιχειρείται να διαπιστωθεί αν η τοπογραφική και χρονολογική ασυνέχεια των ιστορικών δεδομένων και αρχαιολογικών ευρημάτων, συνεπάγεται ασυνέχεια στη ζωή της πόλης και τη χρήση του δομημένου χώρου από την ύστερη αρχαιότητα μέχρι την οθωμανική περίοδο, μέσα από την συλλογή των γραπτών αναφορών για τα οικοδομήματά της, τη χωροθέτηση δημοσιευμένων και αδημοσίευστων ευρημάτων, την ταύτιση εκκλησιών της βενετικής περιόδου και τη σύγκριση των βενετικών σχεδίων και χαρτών με τη σύγχρονη πολεοδομία. Η χαρτογράφηση των αρχαιολογικών τεκμηρίων από τη ρωμαϊκή μέχρι την οθωμανική περίοδο στη Σητεία ή της θέσης τους, απώτερο στόχο έχει τη μερική ανασύνθεση της τοπογραφίας της μεσαιωνικής πόλης και την ανάδειξη των ιστορικής σημασίας χαρακτηριστικών της σύγχρονης Σητείας.

Μονδέλου Μαρία

Διδάκτωρ Ιστορίας

Οικογενειακές διαμάχες και περιουσιακές ρυθμίσεις στις διαθήκες της Σητείας τον 16ο αιώνα

Μέσα από τις ανέκδοτες διαθήκες που συντάχθηκαν στη Σητεία τον 16ο αιώνα, θα ερευνηθούν οι περιουσιακές ρυθμίσεις που στόχευαν στην αποτροπή οικογενειακών συγκρούσεων.

Η διαθήκη, προνομιακή πηγή για τη μελέτη των πρακτικών μεταβίβασης της περιουσίας, αλλά και των συμπεριφορών που σχετίζονταν με την σωτηρία της ψυχής, αντανάκλα τη στάση των διαθετών απέναντι στον θάνατό τους, τον οποίο, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, προετοίμαζαν. Το περίπλοκο δίκτυο ανταλλαγών ανάμεσα στον διαθέτη και τους κληρονόμους του, ανάμεσα στο νεκρό και τους ζωντανούς, το οποίο έχει αναδειχθεί από τη μελέτη των διαθηκών στη μεσαιωνική και νεώτερη Δύση, ανιχνεύεται και στις διαθήκες της Σητείας του 16ου αιώνα, τόσο στο περιουσιακό όσο και στο θρησκευτικό τμήμα τους.

Η μέριμνα των διαθετών της βενετοκρατούμενης Σητείας να ορίσουν τις διάφορες παραμέτρους της διάθεσης της περιουσίας τους δείχνει να μην άφηνε ανεκμετάλλευτη την ευκαιρία που παρείχε η διαθήκη για την αποτροπή ενδοοικογενειακών συγκρούσεων που σχετίζονταν με την κληρονομιά. Πόσο αναπόφευκτη θεωρούσαν οι διαθέτες της πόλης μια οικογενειακή διαμάχη για την κληρονομιά; Και πόσο αναγκαία έκριναν την δική τους παρέμβαση για την αποφυγή οικογενειακής ρήξης; Ποια μέσα επέλεγαν για την αποτροπή τέτοιων συγκρούσεων και πόσο αποτελεσματικά θα μπορούσαν να θεωρηθούν τα μέσα που επιλέγονταν;

Οι ρυθμίσεις των διαθηκών που αφορούσαν στον καθορισμό κληρονόμων ή/και αποδεκτών κληροδοτημάτων, καθώς και των όρων με τους οποίους δεσμεύονταν οι ωφελούμενοι, μπορούν να εξεταστούν από την σκοπιά των παραπάνω ερωτημάτων. Θα διερευνηθεί η συχνότητα με την οποία απαντούν σχετικές μαρτυρίες, ενώ παράλληλα, θα αναζητηθούν ενδεχόμενες αντιστοιχίες με το υλικό που παρέχουν άλλες πηγές, και κυρίως τα προικοσύμφωνα. Σε ευρύτερο πλαίσιο, θα επιχειρηθεί ο συσχετισμός των μαρτυριών των υπό εξέταση διαθηκών της Σητείας με τα δεδομένα που έχουν προκύψει από την έρευνα για τη μεσαιωνική και νεώτερη Δύση.

Από μία πρώτη ματιά, καθίσταται σαφές ότι η αγωνία των διαθετών να διασφαλίσουν την τήρηση των περιουσιακών ρυθμίσεων, αποτρέποντας, ταυτόχρονα, οικογενειακές ρήξεις, ωθούσε σε σαφείς δεσμεύσεις των κληρονόμων τους και ενίοτε, στον καθορισμό εναλλακτικών προτάσεων. Δεν λείπουν οι περιπτώσεις στις οποίες οι διαθέτες σπεύδουν εκ των υστέρων να επιλύσουν οικογενειακές διαμάχες για την κληρονομιά, οι οποίες φαίνεται να μην είχαν προβλεφθεί ή να είχαν υποτιμηθεί κατά την σύνταξη διαθήκης. Έτσι, μεταγενέστερες διαθήκες και κωδικοί καθίστανται πολύτιμες πηγές για την διερεύνηση των στρατηγικών που εφαρμόζαν οι διαθέτες, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που ανέκυπταν από τις επιλογές τους ως προς την διάθεση της περιουσίας τους στην αρχική διαθήκη.

Επιπλέον, τα σπάνια εντοπιζόμενα συμβολαιογραφικά έγγραφα συγγενικών προσώπων σχετικά με περιουσιακά θέματα συμβάλλουν περαιτέρω στον σχηματισμό μίας εικόνας για τις πρακτικές που ακολουθούνταν με στόχο την αποφυγή αντιδράσεων και την επίλυση οικογενειακών ρήξεων. Τέλος, μέσα από την σύγκριση, έστω και επιλεκτικά, με τα δεδομένα άλλων περιοχών του νησιού, αναμένεται να διαφανεί κατά πόσον οι πρακτικές των υπό εξέταση διαθηκών ήταν κοινές σε όλη την βενετοκρατούμενη Κρήτη.

Helvacı Yiğit Zafer,^{1,6} Bordalo Rui,² Chiari Giacomo,³ Αχλαδιανάκης Μανόλης,⁴ Ζερβάκη Κλειώ,⁴ Koksalan Hilal,⁵ Cavaleri Tiziana,⁶ Gulmini Monica,⁷ Giustelo Roberto^{1,6}

¹ *Earth Sciences Department, University of Turin, Ιταλία*

² *School of Arts, Research Center for the Science and Technology of the Arts, Universidade Católica Portuguesa, Πορτογαλία*

³ *The Getty Conservation Institute GCI, Los Angeles, ΗΠΑ*

⁴ *Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, Αρχαιολογικό Μουσείο Αγίου Νικολάου, Ελλάδα*

⁵ *Architectural Restoration Department, Manisa Celal Bayar University, Τουρκία*

⁶ *Centro Conservazione e Restauro, La Venaria Reale, Ιταλία*

⁷ *Chemistry Department, University of Turin, Ιταλία*

Συνέχειες και ασυνέχειες των βυζαντινών ζωγραφικών παραδόσεων στην Ανατολική Κρήτη του 16ου αιώνα: Ερευνώντας πιθανές βενετσιάνικες επιρροές στη διαθεσιμότητα, επιλογή και εφαρμογή των πρώτων υλών.

Αυτή η παρουσίαση έχει στόχο να βάλει στο συγκείμενο και να ερμηνεύσει τα δεδομένα που προέκυψαν από την επιτόπια έρευνα και τις σχετικές αρχαιομετρικές αναλύσεις της βυζαντινής τοιχογραφίας από την Βόιλα της Σητείας. Η μελέτη είναι μέρος μιας γενικότερης έρευνας που αναλύει τις τοιχογραφίες από 11 συνολικά εκκλησίες στον Νομό Λασιθίου, που χρονολογούνται από τον 8ο έως τον 11ο αιώνα μ.Χ. Μια πολυδιαγνωστική μεθοδολογία διασφάλισε ένα συμπαγές υπόβαθρο για την διαχρονική μελέτη της εικονογραφίας, της ιστορίας της τέχνης και της τεχνικής κατασκευής αυτών των ζωγραφιών επιφανειών των τοιχογραφιών. Πιο συγκεκριμένα, η αναλυτική μεθοδολογία περιλαμβάνει τεχνική φωτογράφιση με ορατό και υπέρυθρο φωτισμό, σχεδιαστική αποτύπωση με AutoCAD, φωτογραμμετρία, στοιχειακή ανάλυση με φορητές ακτίνες φθορισμού ακτίνων Χ και Smart scan χαρτογράφησης τους, ψηφιακή και αναλογική οπτική μικροσκοπία, περιθλαση ακτίνων Χ, FORS, ηλεκτρονικό μικροσκόπιο σάρωσης και Raman φασματοσκοπία.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις περισσότερες τοιχογραφίες υποδηλώνουν ένα υψηλό επίπεδο συμμόρφωσης με τους κώδικες και τους κανόνες των βυζαντινών παραδόσεων και πρακτικών που τηρείται και στην παρασκευή των συνθέσεων των χρωστικών σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές όπως ο Πλίνιος και ο Βιτρούβιος. Σύμφωνα με τη υπό εξέλιξη μελέτη, οι κόκκινες αποχρώσεις προκύπτουν κυρίως από τα οξειδία του σιδήρου (π.χ αιματίτης) σε συνδυασμό με άλλες χρωστικές όπως η κιννάβαρη και ο κόκκινος μόλυβδος. Παρομοίως, για τα κίτρινα και τα πορτοκαλί χρώματα χρησιμοποιούνται κίτρινα σιδηρούχα οξειδία όπως ο γεωθύτης, σε ανάμειξη με άλλες χρωστικές όπως ο μαύρος άνθρακας, οι κόκκινες ώχρες και άσπρο του ασβέστη.

Σε σχέση με την εικονογραφία και τις τεχνικές κατασκευής, οι περισσότερες εκκλησίες που μελετήθηκαν είναι συνδεδεμένες με τα κανονιστικά χαρακτηριστικά της Βυζαντινής παράδοσης όπου υλοποιούνται με την μίξη fresco και τέμπερας. Ομοίως στις εκκλησίες της μελέτης, η εικονογραφική τοποθέτηση των αγίων, των βιβλικών σκηνών, της Παναγίας και του Ιησού δεν αλλάζουν από τις παραδοσιακές καλλιτεχνικές νόρμες. Επιπλέον η βασική εικονογραφική γλώσσα αυτών των τοιχογραφιών σχετίζεται με τις υπάρχουσες τελετουργίες και την ορθόδοξη παράδοση.

Παρόλα αυτά, η τοιχογραφία του Αγίου Γεώργιου στη Βόιλα παραμένει μία αξιοσημείωτη εξαίρεση σε σύγκριση με τις υπόλοιπες εκκλησίες που μελετήθηκαν. Σύμφωνα με τα πρώτα αποτελέσματα φαίνεται να εφαρμόζεται μια σχεδόν πειραματική τεχνική που εκφράζεται με την διαφοροποίηση των πηγμένων. Επιπλέον, η ζωγραφική διαφέρει εικονογραφικά από τα θέματα που παρουσιάζονται στις υπόλοιπες εκκλησίες. Η παρουσία κοσμικών προσώπων σε μια θρησκευτική τοιχογραφία και η απόδοση του θρήνου τους που παρουσιάζεται στη σκηνή της κηδείας στο χαμηλότερο σημείο της τοιχογραφίας, υποδηλώνει ένα νέο ενδιαφέρον για την ανθρώπινη έκφραση που προκύπτει από την δυτική επιρροή και κυρίως στην Αναγεννησιακή Βενετία. Η επιρροή αυτή ενισχύεται και από αλλαγές και σε πρώτες ύλες για τη ζωγραφική.

Η παρουσίαση στοχεύει όχι μόνο να χαρακτηρίσει τα υλικά και τις τεχνικές εφαρμογής τους αλλά και να χρησιμοποιήσει την εικονογραφική εξέλιξη για να δημιουργήσει μια ενδιαφέρουσα προοπτική σε συζητήσεις για πολιτισμικές ανταλλαγές και επιδράσεις που λάμβαναν χώρα στην Κρήτη κάτω από την Ενετική κυριαρχία.

Τσικαλάκης Γεώργιος

ΕΔΙΠ, Τμήμα Επιστημών Διατροφής Διαιτολογίας, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, Σητεία

Η σχέση της Ιεράς Μονής Παναγίας Ακρωτηριανής με τον Τσάρο Aleksey Mikhaylovich Romanov μέσα από αποκείμενο έγγραφο του Μουσείου Rublev

Η εικόνα της Υπεραγίας Θεοτόκου (Φεοδοροβσκαγια ιкона Божией Матери) σε συνδυασμό με ένα σετ ιερού δισκοπότηρου στην Ιερά Μονή Παναγίας Ακρωτηριανής-Τοπλού της Σητείας Λασιθίου, από παράδοση θεωρείτο μέρος δώρων προς την Ιερά Μονή από τον Τσάρο Αλεξέι Μιχαήλοβιτς, δεύτερο διάδοχο των Ρομανώφ (Алексе́й Михаи́лович Рома́нов) (1629-1676). Αυτή η παράδοση έρχεται να επιβεβαιωθεί μέσα από έγγραφο αποκείμενο στο Μουσείο Rublev της Μόσχας, όπου ο καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Μακάριος το 1652 αποστέλλει επιστολή προς τον Τσάρο Αλεξέι με αίτημα για Λογεία και παράκληση για όποια βοήθεια στο πλαίσιο της προστασίας από τον επικείμενο κίνδυνο της οθωμανικής κατάκτησης της Κρήτης. Το έγγραφο φέρει σφραγίδα της Μονής, καθώς και υπογραφή του Οικουμενικού Πατριάρχη Αθανάσιου του Πατελάρου που επικυρώνει το ακριβές της επιστολής και βεβαιώνει περί του περιεχομένου της.

Στη μελέτη γίνεται παρουσίαση της επιστολής και μεταγραφής της, ενώ γίνεται ερμηνεία και επεξήγηση των αιτημάτων της Μονής σε σχέση με το ιστορικό πλαίσιο της εποχής. Αντανακλά και εκφράζει την αγωνία για τις μελλοντικές εξελίξεις και τον επερχόμενο οθωμανικό κίνδυνο αλλά και την αναφορά στο πρόσωπο του κρητικού Πατριάρχη Αθανάσιου Πατελάρου. Παράλληλα παρουσιάζονται η εικόνα της Υπεραγίας Θεοτόκου Feodorovskaya-Φεοδοροβσκαγια που είναι η εικόνα προστάτης της οικογένειας των Romanov, ενός από τα πιο σεβαστά εικονίδια στην περιοχή του Άνω Βόλγα που φυλάσσεται στο Μουσείο της Ιεράς Μονής Παναγίας Ακρωτηριανής-Τοπλού, καθώς και του Ιερού δισκοπότηρου που κατά την παράδοση της Μονής είναι δώρο του Τσάρου Αλεξέι Μιχαήλοβιτς.

Δόξα Χρύσα,¹ Ρούσσου Μαργαρίτα,² Τσικαλάκης Γεώργιος³

¹ *Ερευνήτρια, Ελληνικό Κέντρο Θαλασσίων Ερευνών*

² *Διαιτολόγος-Διατροφολόγος*

³ *ΕΔΙΠ, Τμήμα Επιστημών Διατροφής Διαιτολογίας, Ελληνικό Μεσογειακό Πανεπιστήμιο, Σητεία*

Οι αιτίες θανάτου Γάλλων στρατιωτών (1897-1899) στη Σητεία και το Γαλλικό Στρατιωτικό Νεκροταφείο

Στις 20 Μαρτίου 1897 το συμβούλιο των ναυάρχων αποφάσισε τη διαίρεση του νησιού σε τέσσερις τομείς ευθύνης ανάλογη της διοικητικής διαίρεσης που υπάρχει στην Κρήτη. Στον νομό Λασιθίου, αν και εγκαθίστανται Γάλλοι, Άγγλοι και Ιταλοί στρατιώτες, την ευθύνη ανέλαβαν οι Γάλλοι. Στην πόλη της Σητείας εγκαθίσταται στρατιωτική δύναμη με φρουρά: 400 Γάλλους άνδρες (ναύτες και πεζοναύτες) και 75 άνδρες πυροβολητές μεικτού τμήματος – 25 Γάλλων, 25 Άγγλων και 25 Ιταλών. Ο επικεφαλής Ταγματάρχης Émil-Honoré Destelle περιγράφει με μελανά χρώματα την τλαιπωρημένη από τον πόλεμο πόλη, τα ρημαγμένα σπίτια και την κακή υγειονομική κατάσταση. Η εικόνα αυτή επιβεβαιώνεται αργότερα από τον γαλλικό τύπο που περιγράφει τη Σητεία όταν ξεκινούν οι θάνατοι Γάλλων στρατιωτών. Οι αιτίες των συγκεκριμένων θανάτων δεν

είναι λόγω πολεμικών συγκρούσεων ή άλλων στρατιωτικών δράσεων. Αντίθετα οι άνδρες αυτοί πεθαίνουν εξαιτίας του κακού κλίματος και των κακών διατροφικών τους συνηθειών. Σύμφωνα με την αναφορά του ιστοριογράφου της εποχής Εμμ. Αγγελάκι: «Αί ασθένεια ταύται λέγεται ὅτι προήλθον ἐκ τῆς ἀτάκτου διαίτης τῶν στρατιωτῶν». Το στρατιωτικό νεκροταφείο της Σητείας, σήμερα μεν δεν υφίσταται, αν και είναι γνωστή η τοποθεσία του, την εποχή όμως εκείνη αποτέλεσε αιτία αντιδράσεων στη Γαλλία.

Στην παρούσα εργασία παρουσιάζονται: α) έγγραφα περί της γαλλικής κατοχής από το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, β) δημοσιεύματα και αντιδράσεις, προερχόμενα από τον γαλλικό τύπο της εποχής, και αντίστοιχο φωτογραφικό υλικό της ίδιας περιόδου, γ) εξατομικευμένες περιπτώσεις των νέων αυτών στρατιωτών από τα δημοσιευμένα ημερολόγια του Ταγματάρχη Émil-Honoré Destelle, καθώς και ιστορικές αναφορές του Εμμανουήλ Αγγελάκι (Σητειακά Β' [1939]). Βάσει των παραπάνω εξετάζεται κατά πόσον οι θάνατοι ήταν αποτέλεσμα των διαιτητικών συνηθειών των εγκαταστημένων στη Σητεία στρατευμάτων και γίνεται προσπάθεια σύνδεσης με είδη της τοπικής πανίδας που θα μπορούσαν να έχουν καταναλωθεί και να σχετίζονται με ασθένειες του γαστρεντερικού και δηλητηριάσεις.

Μακράκης Μανόλης

Διδάκτωρ Ιστορίας, Ιστορικός Ερευνητής, Συγγραφέας

Οι επιδημικές ασθένειες στην εκπαιδευτική κοινότητα της Κρήτης (1868-1913) – Η περίπτωση του νομού Λασιθίου

Η πανδημία του κορωνοϊού (covid 19) που πλήττει τον πλανήτη τα τελευταία δύο έτη, με τους δεκάδες χιλιάδες νεκρούς και τα εκατομμύρια κρούσματα, τα πρωτοφανή μέτρα απομόνωσης για την προστασία του πληθυσμού, έφεραν στο προσκήνιο τις επιδημίες αλλοτινών καιρών. Ασθένειες που έπληξαν μεγάλο μέρος της ανθρωπότητας, προκαλώντας τον θάνατο σε τμήματα του πληθυσμού πολλαπλάσια του κορωνοϊού. Τέτοιες επιδημίες και πανδημίες γνώρισε πολλές η ανθρωπότητα και βέβαια η Ελλάδα και η Κρήτη.

Η παρούσα εργασία εξετάζει τις εμφανισθείσες επιδημικές ασθένειες από την πρώτη οργάνωση της εκπαίδευσης στο νησί (1868) έως και την Κρητική Πολιτεία (1913). Διεισδύει σε πρωτογενείς πηγές, στην αλληλογραφία των διευθυντών των σχολείων με τη Δημογεροντία, περιγράφοντας τις αγωνίες δασκάλων και των τοπικών παραγόντων, τις απεγνωσμένες εκκλήσεις των.

Μέσα από τη μελέτη αδημοσίευτων εγγράφων διαφορετικών ιστορικών αρχείων, καθώς και πρωτογενών τεκμηρίων και πηγών (Αρχεία Δημογεροντιών Ηρακλείου και Λασιθίου, Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, εφημερίδες της εποχής κ.ά.), επιχειρείται η απάντηση στα παρακάτω ερωτήματα: Σε ποιες περιοχές του Λασιθίου εμφανίστηκε η κάθε ασθένεια; Ποιες ήταν οι επιπτώσεις των επιδημικών ασθενειών στον πληθυσμό και ιδιαίτερα στον μαθητικό; Πώς επηρέασαν την πρόοδο των μαθητών; Πώς αντιμετώπισαν οι δάσκαλοι και οι κάτοικοι τις επιδημικές ασθένειες; Ποια ήταν η επίπτωση στον ψυχισμό; Ποια μέτρα πρότειναν; Ποια ήταν η προσδοκία τους από τις εκάστοτε αρχές;

Ιδιαίτερα έπληξαν τον μαθητικό πληθυσμό οι επιδημικές ασθένειες ιλαρά, αναφέρεται ως «η επάρατος νόσος ιλαρά», η ευλογιά και, δευτερευόντως, η διφθερίτιδα. Επίσης η ελονοσία που ενδημούσε στα έλη, στις περιοχές με στάσιμα νερά της Ιεράπετρας και της Σητείας, έπληξε σφόδρα τους κατοίκους των περιοχών αυτών και οι εκπαιδευτικοί και άλλοι παράγοντες τη χαρακτηρίζουν «μάστιγαν». Κτυπούσε όχι μόνο παιδιά αλλά και ενήλικες. Πολλοί άνδρες του πολεμικού ναυτικού των Γάλλων έχασαν τη ζωή τους από ελώδεις πυρετούς τα έτη 1897-1898. Επίσης πολλά υπήρξαν τα θύματα από επιδημία ευλογιάς στο Οροπέδιο Λασιθίου το 1910.

Εν κατακλείδι οι επιδημικές ασθένειες έσπειραν τον θάνατο, καθήλωσαν στο κρεβάτι του πόνου, ταλαιπώρησαν τον πληθυσμό και κράτησαν την πλειοψηφία των μαθητών μακριά από το σχολείο για αρκετό χρονικό διάστημα. Οι απουσίες που αποδίδονται σε αυτές αποτέλεσαν ένα σοβαρό εμπόδιο, «σκόπελον» στον οποίο προσάραξαν οι προσπάθειες των εκάστοτε εκπαιδευτικών αρχών για μάθηση και προκοπή του μαθητικού πληθυσμού.